

Schiță ermineutică privind atitudinea antiiudaică a Sfântului Roman Melodul în cele șase condace la Învierea Domnului

Alexandru PRELIPCEAN *

Abstract: *Hermeneutic sketch on the anti-Jewish attitude of Saint Romanos the Melodist in the six kontakia at the Resurrection of the Lord.* The present study, which is intended to be perceived as a hermeneutic sketch, is a succinct foray into the six condas composed by the Romanos the Melodist in the sixth century and dedicated to the Resurrection of the Lord. Of course, the perspective we are looking for is the (supposed?) Anti-Jewish attitude of the Byzantine hymnographer. We probe this vision in the six kontakia, following the passages where Romanos speaks directly about the Jews and finally looking for their theological value.

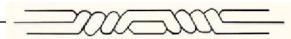
Keywords: *Romanos the Melodist, hymnography, jews, kontakia, Resurrection*

Discuții preliminare

Literatura patristică contemporană a dezvoltat numeroase palete ermineutice cu privire la operele Sfântului Roman Melodul (cca. 480-555): de la valorificarea *Bios*-ului romaneic la identificarea unor opere cu pretenția de *genuina*, de la teologia condacelor sale la aspecte filologice, de la relația sa cu *Imnul Acatist* până la teze de doctorat dedicate unor nuanțe teologice concrete¹. Stric legat însă de subiectul spinos a atitudinii antiiudaice

* Asistent universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

¹ O identificare pe larg cu privire la aceste aspecte, vezi în bibliografia noastră dedicată Sfântului Roman Melodul: „*Romanos' Renaissance*”. *From the*

a Sfântului Roman, nu cunoaștem până astăzi existența vreunui studiu concret, cu excepția lapidarelor inserări despre *elementele antisemitice ale condacelor* lui Roman (συστηματική έρευνα τοῦ θέματος ἐκ τῶν πηγῶν καὶ ἐκθέσεις τῶν ἀντισημιτικῶν στοιχείων τῶν κοντακίων) de către Alexandru Korakidis². De altfel, singurele treceri în revistă ale unor opinii (mai mult sau mai puțin pertinente) le avem numai în relație cu presupusa origine iudaică a imnografului bizantin, sorginte fundamentată pe versetul „γένος μὲν ἐξ ἑβραίων” (*din neamul evreilor*) din cuprinsul unui imn encomiastic, alcătuit fie de Gherman al Constantinopolului, fie de un anonim, fie de Alexandru Eumorphopoulos³.

Ceea ce își propune studiul acesta este să identifice elementele anti-iudaice ale lui Roman în cadrul celor șase condace dedicate *Învierii Domnului*⁴, să le clasifice și să le interpreteze în lumina cercetărilor contemporane dedicate acestor condace romaneice⁵ și

beginning to the present. Bibliography about Romanos the Melodist, With a preface by Martin Tamcke (Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte, 61), Berlin-Münster-Wien-Zürich-London, LIT Verlag, 2019.

² Αλεξάνδρου Σ. ΚΟΡΑΚΙΔΗ, *Τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Σύστηματική έρευνα τοῦ θέματος ἐκ τῶν πηγῶν καὶ ἐκθέσεις τῶν ἀντισημιτικῶν στοιχείων τῶν κοντακίων*, Ἀθήναι, 1971. O scurtă recenzie a acestei cărți vezi în studiul nostru: „Γένος μὲν ἐξ ἑβραίων or the Jewish origin of Romanos the Melodist: From *overestimations* to *underestimations* and finding bridges between the West and the Orient”, în *Review of Ecumenical Studies* 2 (2019), p. 204-205.

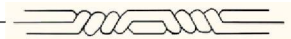
³ Cu privire la bibliografia pentru subiectul acesta și multiplele erminii, vezi studiul nostru: „Γένος μὲν ἐξ ἑβραίων or the Jewish origin of Romanos the Melodist...”, p. 199-208.

⁴ Pentru edițiile critice am folosit: Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *Sancti Romani Melodi Cantica. Cantica genuina*, Oxford, Clarendon Press, 1963, p. 181-233 (condacele 24-29) și José GROSDIDIER DE MATONS (ed.), *Romanos le Mélode. Hymnes* (Sources Chrétiennes, 128), Paris, Les Éditions du Cerf, 1967, p. 378-601 (condacele XL-XLV); pentru traducerea în limba română: Sfântul ROMAN MELODUL, *Imne*, trad. Cristina Rogobete și Sabin Preda, București, Edit. Bizantină, 2007, p. 194-300. Pentru o ușoară identificare în studiul acesta vom folosi cifrele arabe pentru condacele din ediția lui Maas/Trypanis, iar pe cele romane pentru condacele lui J.G. de Matons, urmate de indicarea strofei și a versetelor.

⁵ Studii dedicate exclusiv acestor condace sunt următoarele: Α. ΒΑΣΙΛΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, „Ῥωμανικά Σύμμεκτα. Α. Παρατηρήσεις καὶ ἐπανορθώσεις εἰς τὸν ΚΣΤ

problematicii (imnografice) antiiudaice, în general⁶. Nu ne propunem aici să redăm în mod exhaustiv problematica antiiudaică a

- ῦμον”, în *Αθηνά* 59 (1955), p. 78-80; H. HUNGER, *Reich der Neuen Mitte*, Graz, 1965, p. 217-224; P. VAN SICHEM, „Een opstandingskontakion van Romanos de Melode als voorbeeld van zijn dichtkunst”, în R. THIBAU, H. DE LEY (ed.), *Ἀνάμνησις, Gedenkboek E. A. Leemans*, Brügge, 1970, p. 385-400; Γεωργίου Νικ. ΑΜΙΡΑΛΗ, „«Ῥωμανοῦ ἀίνος εἰς τὸ πάθος καὶ τὴν Ἀνάστασιν». Ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τοῦ Ὕμνου”, în *Γρηγόριος ὁ Παλαμάς* 60 (1977), p. 112-121; Mihail VOICESCU, „Învierea Domnului în creația imnografică a Sfântului Roman Melodul”, în *Glasul Bisericii* 4-5 (1983), p. 239-250; J.H. BARKHUIZEN, „Romanos Melodos: Essay on the Poetics of his Kontakion «Resurrection of Christ» (Maas-Trypanis 24)”, în *Byzantinische Zeitschrift* 79 (1986), p. 17-28; partea a II-a, p. 268-281.
- ⁶ Vezi, spre exemplu, studiile lui: Αθ. ΧΑΣΤΟΥΠΗ, „Ιουδαιοχριστιανικός διάλογος”, în *Θεολογία* 55 (1984), p. 101-118; Αμυλκάρ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, „Ανάγκη διωρθώσεως λειτουργικῶν κειμένων. Ἐξ αφορμῆς ἀναεώσεως νοζιστικῶν διογμῶν τῶν Ἐβραίων ἐν Γερμανία καὶ ἀλλαγῶν”, în *Ορθόδοξος Σκέψις*, 3 (1960), p. 5-8; Thomas KRATZERT, „*Wir sind wie die Juden*”: *Der griechisch-orthodoxe Beitrag zu einem ökumenischen jüdisch-christlichen Dialog*, Institut Kirche und Judentum, Berlin, 1994; BARTOLOMEO I, „Gli ortodossi e l’ebraismo”, în *Gloria a Dio per ogni cosa*, Ed. Qiqajon, 2001; Pavlos ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΣ, „Liturgical Problems of Holy Week”, în *St. Vladimir’s Theological Quarterly* 46 (2002), p. 3-21; Elizabeth THEOKRITOFF, „The Orthodox services of Holy Week: The Jews and the New Sion”, în *Sobornost incorporating Eastern Churches Review* 25 (2003), p. 25-50; Ιωάννου ΜΟΥΡΤΖΙΟΥ, „Το φαινόμενο του αντισημιτισμού και η Ορθόδοξη Εκκλησία. Τα υμνολογικά κείμενα της Μ. Εβδομάδος”, în *Ερμηνευτικές Μελέτες στην Παλαιά Διαθήκη*, τόμος Β’, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Π. Πουρναράς, 2005, p. 23-38 [trad. rom.: „Fenomenul antisemitismului și Biserica Ortodoxă. Textele liturgice ale Săptămâinii Patimilor”, trad. Alexandru Prelipcean, în Alexandru ΙΟΝΙῤἆ (ed.), *Imnografia liturgică bizantină. Perspective critice* (Studia Oecoumenica, 13), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 39-51]; Bert GROEN, „Attitudes towards Judaism in Greek-Byzantine Liturgy: Anti-Judaism in Holy Weeks Text and the Appreciation of Israel’s Righteous”, în *Analecta Bruxellensis* 12 (2007), p. 81-93; IDEM, „Anti-Judaism in the Present-Day Byzantine Liturgy”, în *Journal of Eastern Christian Studies* 60 (2008), p. 369-387; Π. ΜΙΡΑΤΣΙΩΤΗ, „Αντισημιτισμός”, în *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, vol. 2, Θεσσαλονίκη, 2009, coll. 914-927; Β. ΓΙΟΥΑΤΗΣ, „Ο «άλλος» ως «πλησίον». Η υπέρβαση της ξενοφοβίας στη θεολογία του Αποστόλου Παύλου”, disponibil la http://old.imd.gr/article_print/1512 (accesat la data de 29.11.2020); Mireille COHEN, Sandrine CANERI, „Recontextualiser les Saints Pères et ne pas juger”, în *Sens* 384 (2013), p. 843-849; Eugen J.

innografeii romaneice, ci să fie o schiță ermeneutică de la care sperăm să întocmim în viitor un studiu cât mai amplu dedicat acestui subiect extrem de pretențios.

PENTIUC, „Orthodoxy and Judaism”, în John Anthony MCGUCKIN (ed.), *The Concise Encyclopedia of Orthodox Christianity*, Wiley Blackwell, 2014, p. 286-288; Michael G. AZAR, „Prophetic Matrix and Theological Paradox: Jews and Judaism in the Holy Week and Pascha Observances of the Greek Orthodox Church”, în *Studies in Christian-Jewish Relations* 1 (2015), disponibil la <https://ejournals.bc.edu/index.php/scjr/article/view/8658> [accesat la data de 19.09.2020; trad. rom.: „Matrice profetică și paradox teologic: evrei și iudaism în Săptămâna Mare, precum și ritualurile pascale în Biserica Ortodoxă”, trad. Alexandru Prelipcean, în Alexandru IONIȚĂ (ed.), *op. cit.*, p. 11-38]; Bogdan G. BUCUR, „Anti-Jewish Rhetoric in Byzantine Hymnography: Exegetical and Theological Contextualization”, în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 1 (2017), p. 39-60 [trad. rom.: „Retorica anti-iudaică din innografia bizantină: Contextualizare exegetică și teologică”, în Alexandru IONIȚĂ (ed.), *op. cit.*, p. 52-77]; Alexandru IONIȚĂ, „Old Wine in New Wineskins: Romans 9-11 as a Possible Biblical Source for a New Hymnography of the Holy Week”, în Ivan MOODY, Maria TAKALA-ROSZCZENKO (ed.), *Creating Liturgically: Hymnography and Music. Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music*, University of Eastern Finland, Joensuu 8-14 June 2015, The International Society for Orthodox Church Music, 2017, p. 228-243 [trad. rom.: „Vin vechi în burdufuri noi: Romani 9-11 ca sursă de inspirație pentru noi creații innografice”, în Alexandru IONIȚĂ (ed.), *op. cit.*, p. 95-120]; IDEM, „Patristic and Eastern Orthodox Interpretations of Romans 9-11: Overview and Perspectives for the Theological Recovery of a Pauline Text”, în Benyik GYORGY (ed.), *Interpretations of the Letter to the Romans*, Szeged, Jate Press 2018, p. 113-123; IDEM, „Byzantine Liturgical Hymnography: a Stumbling Stone for the Jewish-Orthodox Christian Dialogue?”, în *Review of Ecumenical Studies* 2 (2019), p. 253-267; Michael G. AZAR, „Jewish-Christian Relations and Orthodox Ecumenical Participation”, în *Public Orthodoxy. The Orthodox Christian Study Center of Fordham University*, disponibil la <https://publicorthodoxy.org/2015/10/22/jewish-christian-relations-and-orthodox-ecumenical-participation/> (accesat la data de 19.09.2020); Amy-Jill LEVINE, „Holy Week and the hatred of the Jews: How to avoid anti-Judaism this Easter”, disponibil la <https://www.abc.net.au/religion/holy-week-and-the-hatred-of-the-jews/11029900> (accesat la data de 19.09.2020); Bogdan BUCUR, „The Murderers of God, The Lawless Nation of the Jews...: Coming to Grips with Some of Our Holy Week Hymns”, în *Public Orthodoxy*, disponibil la <https://publicorthodoxy.org/2018/03/29/bucur-holy-week-2018/> (accesat la data de 19.09.2020).

Identificarea pasajelor antiiudaice în condacele pascale

În afara prooimionului I („Deși Te-ai pogorât în mormânt...”, εἰ καὶ ἐν τάφῳ κατήλθεσ), precum și a primei strofe din condacul al VI-lea al Învierii („Pe Soarele cel mai înainte de soare...”, τὸν πρὸ ἡλίου ἡλίου)⁷, care se rostesc și azi în cadrul Utreniei de la Paști⁸, alte pasaje ale condacelor romaneice dedicate sărbătorii pascale, care să fie cuprinse astăzi în cultul divin public, nu există. Desigur, cele mai multe identificări ale acestei perspective antiiudaice trebuie căutate în mod direct în problematica istorică a Săptămânii Pătimirilor, din care Melodul își extrage mesajul său privind rolul răstignirii asupra mântuirii omului⁹. Identificarea de mai jos, pe care o extindem prin inserarea întregului fragment romaneic, este elocventă din patru perspective ermineutice, și anume: a) ajută la enunțarea erminiei poetului bizantin în legătură cu iudeii din epoca Mântuitorului; b) clasifică epitetele innografice adresate evreilor; c) identifică relația iudeilor cu Hristos și contextul istoric în care a avut loc moartea pe Cruce a Mântuitorului, având la bază textul scripturistic; d) pune în paralel mentalitatea căpeteniilor iudaice din epoca lui Hristos și mentalitatea ereticilor din epoca lui Roman.

⁷ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, 29, p. 181-182; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, XL, p. 380-382. La cei doi editori diferă numerotarea condacelor cu tematică pascală (la Maas și Trypanis este ultimul condac, în timp ce la J.G. de Matons e primul din seria pascală). Am dat întâietate ediției lui Maas și Trypanis datorită publicării anterioare ediției pariziene.

⁸ ***, *Penticostarul, Adică sfințele slujbe de la Duminica Paștilor până la Duminica Sfinților români*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012, p. 18-19. Textele acestea se repetă la toate Utreniile din Săptămâna luminată, cu excepția zilei de Vineri (Izvorul tămăduirii), care are condac și icos deosebit.

⁹ Sarah Elizabeth GADOR-WHYTE, *Rhetoric and Ideas in the Kontakia of Romanos the Melodist*, Submitted in total fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy, Center for Classics and Archaeology, The University of Melbourne, 2011, p. 46 (în manuscris).

Condac (ediția Maas, Trypanis/J.G. de Matons)	Text romaneic	Traducere
24/XLIα ³	τῶν ἀνόμων λαός ¹⁰ ;	„Poporul cel fără de lege” ¹¹ ;
24/XLIα ⁷	ὦ ἀφροσύνης τῶν ἀνόμων ¹² ;	„O, nebunie a celor fără de lege” ¹³ ;
24/XLIγ ¹⁻²	ὑπὸ τῶν πονηρῶν λογισμῶν οἱ κριταὶ τῶν ἀνόμων συνείχοντο λέγοντες ¹⁴ ;	„De gânduri rele fiind adunați, judecătorii celor fără de lege își ziceau” ¹⁵ ;
24/XLIε ⁶	τί ἀφρονεῖτε, παράνομοι; νόμου Πιλάτος προΐσταται ¹⁶ ;	„Ce cugetați voi nebunește, o, călcătorilor de lege? Pilat e începătorul legii?” ¹⁷ ;
24/XLIα ¹⁻³	μή, φησὶν, νυσταγμὸν τοῖς βλεφάροις ὑμῶν νῦν παράσχητε, ἀλλ’ ὑπομείνατε, οἱ ἄνομοι	„Nu dați somn ploapelor voastre, nu dați acum, ci mai răbdați!” au zis atunci

¹⁰ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 181; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 432.

¹¹ Sfântul Roman Melodul, *op. cit.*, p. 220.

¹² Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 181; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 432.

¹³ Sfântul Roman Melodul, *op. cit.*, p. 220.

¹⁴ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 182; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 434.

¹⁵ Sfântul Roman Melodul, *op. cit.*, p. 221.

¹⁶ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 182; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 434.

¹⁷ Sfântul Roman Melodul, *op. cit.*, p. 222.

	πρὸς τοὺς στρατιώτας ποτέ ¹⁸ ;	nelegiuții către ostași ¹⁹ ;
24/XLIγ ¹⁻²	νευρωθέντες εὐθὺς τῆ ματαία βουλῆ τῶν άνόμων τὸ μνημα κατέλαβον ²⁰ ;	„Întârâtați pe dată cu deșertul sfat al celor fără de lege, străjerii venit-au la mormânt” ²¹ ;
24/XLIθ ¹⁻²	ὁ μὲν λάκκος αὐτῶν, τὸ δὲ κέρδος ἡμῶν τῶν άνόμων τὸ αἰσχος, τὸ καῦχος δ’ ἡμῶν ²² ;	„Iată paguba lor și răsplătirea noastră, rușine pentru cei fără de lege și laudă pentru noi” ²³ ;
25κ ¹⁻² /XLIIκ ¹	νῦν οὖν, ἄνθρωπε, μὴ ἐγκαταλέξης σεαυτὸν τοῖς παράφροσιν ἐκείνοις ²⁴ ;	„Acum, deci, omule, să nu te numeri pe sine cu-acei necugetați” ²⁵ ;
28ε ¹⁻² /XLIIIε ²⁻³	Ἰούδας ἐξειργάσατο καὶ φιλάργυρον τρόπον κτησάμενος τοῖς άνόμοις πωλεῖ τὸν καλόν θησαυρόν ²⁶ ;	„Iuda lucrat-a viclesug; și, iubitor de argint făcându-se, celor fără de lege vinde visteria cea frumoasă” ²⁷ ;

¹⁸ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 184; José GROSDIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 440.

¹⁹ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 225.

²⁰ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 185; José GROSDIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 442.

²¹ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 226.

²² Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 186; José GROSDIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 448.

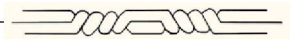
²³ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 229.

²⁴ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 195; José GROSDIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 478.

²⁵ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 243.

²⁶ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 212; José GROSDIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 506.

²⁷ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 250.

<p>28ζ¹⁻⁵/XLIIIζ¹⁻⁶</p>	<p>παρὰ νόμων ἀπάνθρωπα πλήθη ἀσεβῶς τελούντα ἄδικον τόλμαν ἐνεδείξαντο· καὶ ῥαπίζοντες πρόσωπον ἄχραντον ὑστεροῦνται εὐθὺς τῆς ἀρχαίας τιμῆς λόγους προφητῶν οὐδαμῶς ἐπιστάμενοι· «Ὡ τῆς δυσμενοῦς ὧ ἀσυνέτου παρώσεως», ὡς φησὶν Ἡσαΐας ποτὲ διελέγγων αὐτῶν τὸ ἀσύγνωστον²⁸;</p>	<p>„Multimile fără de omenie ale nelegiuitorilor care în chip necuvios lucrat- au, nedreaptă îndrăzneală arătând și pălmuind neprihănită față, pe dat-au fost lipsiți de cinstea de odinioară nemaștiind nicicum cuvintele proorocilor. O, dușmănie! O, ce prostescă împietrire! Precum a zis odinioară Isaia vădind greșeala lor de neiertat²⁹;</p>
<p>28ζ¹⁻⁸/XLIIIζ¹⁻⁹</p>	<p>ἐπὶ τούτοις δὲ μᾶλλον οἱ ἄνομοι ἰοβόλῳ γνώμῃ ἄδικα πράττειν ἐβουλεύσαντο· διεσχίσθησαν καὶ οὐ κατενύγησαν οἱ πολλάκις πολλὰ εὐρηκότες καλά, πρότερον τρυφὴν ἐν ἐρήμῳ κτησάμενοι· νόμον δὲ τιμᾶν διὰ τῶν ἔργων δοκοῦντες τὸν τοῦ νόμου αὐτῶν πληρωτὴν σταυρωθῆναι σαρκὶ παραδέδωκαν, τὸν διαλάμπσαντα χάριν</p>	<p>„După aceea, cei fără de lege cu voia lor cea- nveninată nedrept lucrat-au, precum au voit. S-au lepădat și nu s-au pocăit, ei care adesea multe faceri de bine au aflat. Întâi, hrană-n pustiul având, apoi, părându-li-se că Legea o cinstesc prin fapte, pe Plinitorul Legii lor l-au dat să fie răstignit cu trupul, pe Cel care le-a strălucit</p>

²⁸ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 212; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 508.

²⁹ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 251.

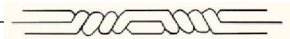
	βλάσφημον λέγειν τολμῶντες, τὸν τοῦς νεκροῦς ἀνιστῶντα ἔνοχον εἶναι θανάτου ὅτι πάθος μανίας διελέγχει μακροθύμως ³⁰ ;	lor harul au îndrăznit a- L socoti un hulitor, pe Cel care i-a înviat pe morți a fi un vinovat de moarte. Căci îndelung răbdând le dovedește patima nebuniei lor... ³¹ ;
28η ⁶⁻⁷ /XLIIIη ⁷⁻⁸	[Ἰουδαῖε]... νῦν τὸν σὸν εὐεργέτην ὅλως ἀχάριστον πέλων καθυποβάλλεις Πιλάτῳ ἄξιῳ τοῦ σταυρωθῆναι ³² ;	[iudeule]... „acum cu totul nemulțumitor fiind, pe binefăcătorul tău L-ai dat puterii lui Pilat, învrednicindu-L a fi răstignit ³³ ;
28θ ¹⁻⁵ /XLIIIθ ¹⁻⁶	νόμον θεῖον φυλάττειν ἐνόμιζε παρανόμων πλῆθος καὶ κατακρίνει τὸν νόμου ποιητὴν τῷ Πιλάτῳ γὰρ ἔκραζε· «Σταύρωσον τὸν αἰὶ βεβηλοῦντα τὸ σάββατον καὶ τοῦ Μωϋσῆ τὰς φωνὰς παρατρέψαντα». Ὡ τῆς ἀναιδοῦς καὶ ἀπανθρώπου πράξεως· οὐκ αἰδοῦνται ἐκδοῦναι	„Dumnezeiasca lege credea că o păzește mulțimea celor fără de lege și-a osândit pe Făcătorul legii, căci lui Pilat striga: Îl răstignește pe Cel ce- odinioară sâmbăta a călcat și a răstălmăcit cuvintele lui Moise. O, faptă fără de rușine și fără omenie! Nu s-au

³⁰ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 212-213; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 508-510.

³¹ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 251-252.

³² Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 213; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 510.

³³ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 253.

	σταυρῷ ὃν προφήται σαφῶς προηγόρευσαν ³⁴ ;	dat înapoi a-L da spre răstignire pe Cel pe care proorocii mai înainte L-au vestit în chip prealămurit ³⁵ ;
28/XLIII ¹	ὅτε οὖν κατὰ σάρκα ἑσταύρωσαν προσηλώσαντες ξύλῳ ³⁶ ;	„Când după trup L-au răstignit, pe lemn ei țintuindu-L ³⁷ ;
28ι ⁶⁻⁷ /XLIIIι ⁷⁻⁸	καὶ τῶν ἀπίστων ὁ δῆμος βλέπων οὐδὲν κατενύγη ἀλλὰ προσέφερον λόγους ἀσυνέτους... ³⁸ ;	„Poporul celor necredincioși văzând, deloc nu s-au căit, ci aduceau cuvinte nebunești... ³⁹ ;
28ια ¹⁻² /XLIIIια ¹⁻³	ὁ κακοῦργος τότε, ὃς προσηλώθη εὐώνυμος αὐτῷ καὶ αὐτὸς τοῖς κακοῦργοις συνέπραττε, βλασφημῶν εἰς Χριστὸν καὶ λέγων τὰ αὐτῶν ⁴⁰ ;	„Cel făcător de lege atunci care pe cruce era pironit de-a stânga Lui, și el se alătură răufăcătorilor, hulindu- L pe Hristos și vorbele acelora zicând ⁴¹ ;

După cum observăm din tabelul de mai sus doar două dintre cele șase condace romaneice la sărbătoarea pascală (24, 28/ XLI,

³⁴ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 213; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 510-512.

³⁵ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 253.

³⁶ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 214; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 512.

³⁷ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 254.

³⁸ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 214; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 512.

³⁹ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 254.

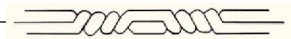
⁴⁰ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 214; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 514.

⁴¹ Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 255.

XLIII) folosesc expresii și epitete atribuite în mod special căpățeniilor poporului iudaic. Condacul 24 (XLI) folosește cu predilecție melanjul dintre ἄνομος și παράνομος (*lipsit de lege; fărădelege; nelegiuit*), în timp ce condacul 28 (XLIII) dezvoltă nu mai puțin de șase forme care pendulează între poporul iudeu și conducătorii lor: celebrul de acum ἄνομος ca epitet adversativ față de iudei, dublat de παράνομος, expresia τῶν ἀπίστων ὁ δῆμος (*poporul celor necredincioși*) și formele κακούργοι (*răufăcători*), παράφροσιν (*necugetați*) și vocativul Ἰουδαῖε (*iudeule*):

Termen-concept/expresie	Identificare	Numărul identificărilor
ἄνομος	24/XLIα ³ , 24/XLIα ⁷ , 24/XLIγ ² , 24/XLIα ³ , 24/XLIγ ² , 24/XLIθ ² 28ε ² /XLIIIε ³ , 28/XLIIIζ ¹	8
παράνομος	24/XLIε ⁶ 28/XLIIIζ ¹ , 28/XLIIIθ ¹	3
παράφροσιν	25κ ¹⁻² /XLIIκ ¹	1
τῶν ἀπίστων ὁ δῆμος	28ι ⁶ /XLIIIι ⁷	1
κακούργοι	28α ² /XLIIIα ³	1
Ἰουδαῖε	28η ¹ /XLIIIη ²	1

Ceea ce am prezentat aici sunt strict termenii pe care poetul bizantin îi folosește în relație directă cu iudeii. Desigur, această viziunea teologico-poetică a lui Roman față de evrei poate fi observată în mod voalat în diferite secțiuni narrative din celalalte condace, chiar dacă inmograful nu folosește niciun *keyword* cu opoziție față de iudei. Am putea foarte simplu aminti aici obsesia liderilor iudaici față de furtul din partea Apostolilor a trupului lui

Hristos⁴² sau mituirea soldaților romani de către căpeteniile iudeilor după actul Învierii pentru a salva poporul de „mitul” Iisus⁴³.

De la textul sacru la contextul istoric al epocii lui Roman: diferite interpretări teologice ale perspectivei antiiudaice în condacele romaneice

Roman, ca și ceilalți Părinți ai Bisericii, este un fidel mărturisitor al textului sacru din care își extrage temele pentru condacele sale. Așa după cum afirmă și Roger Coresciuc într-o analiză a fidelității Sfântului Grigorie Palama față de textul sacru, aceasta este rezultatul unei abordări lipsite de pretenția soluțiilor interpretative proprii:

„Diferența dintre înțelegerea duhovnicească și cea filosofică este dată tocmai de conținutul acestei înțelegeri. Sfântul Grigorie Palama precizează că păcatul este principalul obstacol care se poate interpune în încercarea de deslușire a adevărurilor lumii. Încețoșarea puterii contemplative a sufletului îl aruncă pe om în necunocutul soluțiilor epistemologice proprii”⁴⁴.

În ceea ce îi privește pe iudei și atitudinea lor față de Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului, poetul bizantin face apel atât la episoadele derulate în Săptămâna Patimilor, cât și la anumite imagini vetero-testamentare (tipologice) prin care face o paralelă

⁴² Vezi 24/XLIδ-ζ [Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 189-190; José GROSODIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 434-436] (trad. rom.: Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 221-223).

⁴³ Vezi condacele 24/XLIα¹-ιβ⁶, ιθ⁵ [Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 184-185, 187; José GROSODIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 440-442, 448] (trad. rom.: Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 225-226, 229) și 25κ¹⁻²/XLIIκ¹ [Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 195; José GROSODIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 478] (trad. rom.: Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 243-244).

⁴⁴ Roger CORESCIUC, „Triadele Sfântului Grigorie Palama, repere pentru cateheza contemporană”, în *Altarul Reîntregirii*, 2 (2014), p. 104.

între poporul iudeu din trecut și cel din epoca Mântuitorului. Dacă privim cele șase condace ale Învierii ca o compoziție unitară atunci va trebui să vedem că viziunea antiiudaică a Melodului se observă mai cu seamă în secțiunea *biblico-narativă* (descrierea pe baza Sfintei Scripturi a evenimentelor din Săptămâna Patimilor, precum sfatul bătrânilor de a-L prinde și omorî pe Hristos; judecarea lui Hristos și predarea Lui către Pilat, mentalitatea căpeteniilor iudeilor și relația lor cu Pilat în legătură cu furtul Trupului lui Hristos, paza de la mormântul Domnului și mituirea soldaților de către căpeteniile iudeilor) și cea *istoric-contextuală* (identificarea dintre iudei și eretici cu privire la dumnezeirea lui Hristos).

a) secțiunea *biblico-narativă*

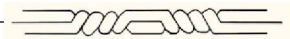
Roman recrează în cele șase condace cu temă pascală întreaga imagine dezvoltată de evangheliști asupra Pătimirilor Domnului. Cum era de așteptat, Sfântul Roman, ca *narator omniprezent*⁴⁵, recompune scena săptămânii Patimilor, dublând-o de dramă și de dialogurile existente între membrii Sinedriului, pe de o parte, și căpeteniile iudeilor cu procuratorul Pilat din Pont, căruia îi cer cu insistență răstignirea lui Hristos. Formele alese de Roman, care sunt la unison cu terminologia liturgică bizantină antiiudaică, subliniază în mod cert răutatea și nebunia prin care liderii Sinedriului vor ajunge să-L propună pe Hristos lui Pilat spre a fi condamnat. Din această perspectivă el se folosește de exprimarea evaluativă a lui τῶν ἄνομων, termen care nu se referă la evrei la modul general, ci strict la membrii Sanhedrinului⁴⁶. Poporul iudeu, după cum relatează Melodul, este unul „călcător de lege” sau neavând lege⁴⁷, după cum și „judecătorii” acestui popor de nelegiuți se identifică cu el⁴⁸. Este un joc de raportare pe care imnograful bizantin îl face între popor (λαός τῶν ἄνομων) și liderii

⁴⁵ J.H. BARKHUIZEN, „Romanos Melodos: Essay on the Poetics...”, p. 19.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Vezi formele întâlnite în condacele 24/XLIα³, 24/XLIα⁷, 24/XLIγ², 24/XLIα³, 24/XLIγ², 24/XLIθ², 28ε²/XLIIIε³, 28/XLIIIζ¹.

⁴⁸ Vezi 24/XLIγ².

poporului (κρίται τῶν ἄνομων), care se identifică în aceeași stare morală degradantă⁴⁹. Lingușindu-se pe lângă Pilat, pe care-l consideră lider al iudeilor și al altor neamuri⁵⁰, căpeteniile iudaice vor cere atât răstignirea, cât și păzirea mormântului după moartea lui Hristos, având drept fundament trei realități: a) furtul de către Ucenici; b) că El Însuși a spus că va învia a treia zi din morți și c) viu fiind a dezlegat sâmbăta, iar acum Legea o va dezlega prin Învierea Sa⁵¹. Dacă primele două aspecte sunt cunoscute textului neotestamentar (Mt. 27:62-64), ultimul aspect este un adaos romanic, ce are desigur în prim plan perspectiva duhovnicească a Învierii lui Hristos⁵².

Vina pentru uciderea lui Hristos nu este aruncată în versetele romaneice asupra lui Pilat, care doar L-a flagelat pe Hristos, ci pe iudei, căci ei au cerut insistent răstignirea Lui⁵³. „Chestiunea Hristos” este una scumpă din perspectivă pecuniară pentru judecătoria iudeilor de vreme ce „viu sau mort [Hristos] ne costă scump” (ζῶν καὶ θανὼν ἐπιζήμιος)⁵⁴, iar acest punct de vedere va fi extins după Învierea lui Hristos prin mituirea soldaților din partea căpeteniilor iudaice ca acțiune fezabilă de tănuire a evenimentului⁵⁵.

Într-un singur context intenția romanică se bazează pe imaginile vetero-testamentare din cartea lui Isus Navi (6:20-21; 8:24-28; 10:28-29; 11:10-14, 21-22). Este, desigur, o sondare a lui Roman în trecutul poporului iudeu pentru a sublinia juxtapunerea dintre Isus Navi și iudei *versus* Iisus și contemporanii săi. Astfel,

⁴⁹ Cf. J.H. BARKHUIZEN, „Romanos Melodos: Essay on the Poetics...”, p. 272.

⁵⁰ Vezi 24/XLIε¹⁻⁵.

⁵¹ Vezi 24/XLIδ⁴⁻⁵. Pentru o analiză a acestor idei, vezi studiul lui: J.H. BARKHUIZEN, „Romanos Melodos: Essay on the Poetics...”, p. 19-20, 273-274.

⁵² Pentru alte perspective, vezi: J.H. BARKHUIZEN, „Romanos Melodos: Essay on the Poetics...”, p. 22.

⁵³ Vezi 24/XLIη¹.

⁵⁴ Vezi 24/XLIυ⁶ [Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 185; José GROSIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 442] (trad. rom.: Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 226).

⁵⁵ Vezi 24/XLIα-ιβ și 25/XLIIκ.

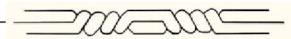
<p>Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πολεμοῦντος Ἐναπίων πόλεις, ὧ Ἰουδαῖε, συνεβιάδιζες, θεωρῶν ἐκγεόμενα αἵματα καὶ δυνάστων πολλῶν πρὸς τὸ ἔδαφος τεῖχη ὄχυρὰ καταπτώσει τυγχάνοντα ἦλθεν Ἰησοῦς τὸ τῆς παρθένου βλάστημα ἐν σαρκὶ τοῖς ἀνθρώποις φανείς καὶ ζῶην τοῖς θανοῦσι δωρούμενος καὶ νῦν τὸν σὸν εὐεργέτην ὄλως ἀχάριστον πέλων καθυποβάλλεις Πιλάτω ἀξιῶν τοῦ σταυρωθῆναι (28 η¹- 7/XLIIIη¹⁻⁸)⁵⁶.</p>	<p>„pe când Isus al lui Navi purta război cetăților potrivnice, iudeule, mergeai alături, văzând tu sângele curgând și zidurile întărite ale multor stăpânii surpate la pământ. Venit-a Iisus, vlăstarul Fecioarei, în trup El oamenilor arătându-se și dăruind viață celor morți. Și acum, cu totul numulțumitor fiind, pe binefăcătorul tău L-ai dat puterii lui Pilat, învrednicindu-L a fi răstignit...”⁵⁷.</p>
---	---

Viziunea romanică pune în această strofă atitudinea oscilantă a iudeilor: pe de o parte, față de Isus Navi, pe care-l urmau în drumul lor spre nimicirea popoarelor, iar pe de altă parte, față de Hristos pe care L-au predat lui Pilat din Pont pentru a fi omorât. „Mobilul” acestei atitudini este, desigur, nemulțumirea iudeilor față de Hristos, pe care-L doreau a fi un eliberator, un continuator politic al lui Isus Navi, din mâinile celor care-i asupreau. În plus, după cum notează R.J. Reichmuth în teza sa de doctorat dedicată tipologiilor romaneice, „cel dintâi Isus, cu ajutorul evreilor, a adus moarte și distrugere, pe când Cel de-al doilea Iisus a adus viață celor care au murit”⁵⁸.

⁵⁶ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, p. 213; José GROSDIDIER DE MATONS (ed.), *op. cit.*, p. 510.

⁵⁷ Trad. rom.: Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 252-253.

⁵⁸ Roland Joseph REICHMUTH, *Typology of the Genuine Kontakia of Romanos the Melodist*, 1975, p. 118 (în manuscris; trad. rom.: *Tipologia în condacele autentice ale Sfântului Roman Melodul*, trad. Valentin Radu Trandafir, ed.

b) secțiunea istoric-contextuală

Prin extensie „voirea necredincioșilor” (ἀπίστων γνώμη) de care amintește inmograful bizantin ar putea sublinia atât mentalitatea reprezentanților iudeilor din timpul Mântuitorului, cât și pe ereticii din vremea (anterioară sau contemporană) lui Roman, care disociau cele două firi în Hristos și-L numeau un „simplu muritor” (ψυλὸν)⁵⁹. Altfel spus, atât iudeii din epoca neotestamentară, cât și ereticii din perioada bizantină anterioară lui Roman, accentuau firea umană în detrimentul unirii ei reale cu cea dumnezeiască în Persoana lui Hristos, considerându-L doar un *om muritor* printre *cei muritori* și nicidecum drept Fiul lui Dumnezeu Întrupat, deoființă cu Tatăl. Este cunoscută realitatea că acest condac 28 la *Învierea Domnului* are o raportare hristologică împotriva arienilor⁶⁰. Este foarte probabil ca, prin menționarea iudeilor, inmograful să fie preocupat de a insera aici și perspectiva teologică eronată a arienilor, care-L vedeau pe Hristos cea mai perfectă (Sic!) creatură și nicidecum Fiul lui Dumnezeu întrupat, din două firi⁶¹.

îngrijită, studiu introductiv și bibliografie de Alexandru Prelipcean, Iași, Edit. Doxologia, 2020, p. 132).

⁵⁹ Paul MAAS, C.A. TRYPANIS (ed.), *op. cit.*, 28γ^{1/4}, p. 215; José Grosdidier de Matons (ed.), *op. cit.*, XLIIIγ^{1/6}, p. 516. Trad. rom.: Sfântul ROMAN MELODUL, *op. cit.*, p. 256.

⁶⁰ Ιωάννη Γ. ΚΟΥΡΕΜΠΙΛΕ, *Η χριστολογία τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελοδοῦ καὶ ἡ σωτηριολογικὴ σημασία τῆς διατριβῆς ἐπὶ διδασκαρία*, Θεσσαλονίκη, 1998, p. 90 (trad. rom.: *Hristologia Sfântului Roman Melodul și importanța ei soteriologică*, trad. Alexandru Prelipcean, Iași, Edit. Doxologia, 2018, p. 129).

⁶¹ Ca și în iconografie, inmografia conduce către o înțelegere autentică a credinței. Vezi, spre exemplu, mesajul pe care iconografia îl aduce la Roger CORESCIUC, „Evoluția erminiilor de pictură bizantină”, în vol.: *Criterii de recunoaștere și evaluare a picturii bizantine (icoană și frescă)*, volumul Simpozionului Internațional cu același titlu desfășurat la București, 20-24 mai 2017, București, Edit. Basilica, 2017, p. 104: „Icoana care este pictată respectând canonul iconografic oferă această șansă a gustării din lumina descoperită, din lumina care copleșește toate celelalte lumini înșelătoare ale lumii. Himerele dispar în fața acestei lumini, și omul contemplativ se arată a fi omul care se înfruptă cel mai deplin din fructul, neoprit de această dată, al existenței în

Concluzii finale

Așa cum am observat deja din rândurile de mai sus, Sfântul Roman Melodul dezvoltă perspectiva antiiudaică doar în cadrul a două condace (dintre cele șase) pe care le dedică Învierii Domnului, și anume, în condacele 24(XLI) și 28(XLIII). Termenul de bază pe care Roman îl utilizează cel mai frecvent în relație cu perspectiva sa antiiudaică este ὄνομος (*fără de lege*). Este, desigur, un termen generic cunoscut întregii imnografii bizantine ca numitor comun pentru atitudinea iudeilor față de Lege și față de cererea lor absurdă de a fi ucis Hristos, de altfel, un „personaj incomod” pentru liderii iudaici.

Intenția antiiudaică a Melodului bizantin este una bivalentă: *biblico-narativă* (cu accentuarea dialogului liderilor iudeilor de a cere lui Pilatuciderea lui Hristos și păzirea mormântului Acestuia pentru a evita mai apoi „mitul” Învierii) și *istoric-contextuală* (prin valorificarea necredinței iudeilor ca simbol pentru necredința ereticilor în Hristos Cel Întrupat). Este foarte sesizabilă în cadrul imnelor sale intenția dinamică prin care Roman (re)citește narațiunea biblică. El nu urmează *ad literam* relatările evanghelice privind Pătimirile Domnului și implicarea căpeteniilor iudaice, ci își ajustează narațiunea, creând un dialog dramatic al iudeilor cu Pilat pentru a „nimici” *mitul Hristos*.

Din perspectiva istoric-contextuală, Roman se folosește de perspectiva biblică și de raportarea față de iudei pentru a-i indica în mod voalat pe arieni, de vreme ce „centrul învățaturii sale rămâne... Hristos și mântuirea omului”⁶². Este preocupat să redea în mod fidel credința pe care o mărturisește prin poezia sa teologică sau, mai bine spus, teologia sa poetică. În plus, „orice acuzație de antisemitism (în termenul actual al acestui termen) în condacele lui

forma ei cât se poate de reală, iar icoana este poarta concretă către trăirea acestei lumini”.

⁶² Alexandru IORGA, *Η πορεία προς τη σωτηρία. Ανθρωπολογικά στοιχεία των κοντακίων του Ρωμανού του Μελωδού*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Μπαμπουνάκη, 2017, p. 180.

Roman nu poate fi fundamentată⁶³, chiar dacă, raportându-se la iudeii din vremea Mântuitorului, poetul-teolog îi are în perspectiva sa pe ereticii Bisericii.

✠ ✠

Bibliografie

Izvoare:

1. ***, *Penticostarul, Adică sfintele slujbe de la Duminica Paștilor până la Duminica Sfinților români*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2012.
2. GROSIDIER DE MATONS, José (ed.), *Romanos le Mélode. Hymnes* (Sources Chrétiennes, 128), Paris, Les Éditions du Cerf, 1967.
3. MAAS, Paul/ TRYPANIS C.A. (ed.), *Sancti Romani Melodi Cantica. Cantica genuina*, Oxford, Clarendon Press, 1963.
4. Sfântul ROMAN MELODUL, *Imne*, trad. Cristina Rogobete și Sabin Preda, București, Edit. Bizantină, 2007.

Literatură secundară:

1. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, Αμυλκάρ Σ., „Ανάγκη διωρθώσεως λειτουργικών κειμένων. Εξ αφορμής ανανεώσεως ναζιστικών διογμών των Εβραίων εν Γερμανία και αλλαγού”, în *Ορθόδοξος Σκέψις*, 3 (1960), p. 5-8.
2. ΑΜΠΑΛΗ, Γεωργίου Νικ., „«Ρωμανοῦ αἶνος εἰς τό πάθος καί τήν Ἀνάστασιν». Ἑρμηνευτική ἀνάλυση τοῦ ὕμνου”, în *Γρηγόριος ὁ Παλαμάς* 60 (1977), p. 112-121.
3. AZAR, Michael G., „Prophetic Matrix and Theological Paradox: Jews and Judaism in the Holy Week and Pascha Observances of the Greek Orthodox Church”, în *Studies in Christian-Jewish Relations* 1 (2015), disponibil la <https://ejournals.bc.edu/index.php/scjr/article/view/8658> [accesat la data de 19.09.2020; trad. rom.: „Matrice profetică și paradox teologic: evrei și iudaism în Săptămâna Mare, precum și ritualurile pascale în

⁶³ Alexandru IORGA, *op. cit.*, p. 180.

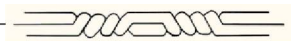

- Biserica Ortodoxă”, trad. Alexandru Prelipcean, în Alexandru IONIȚĂ (ed.), *Imnografia liturgică bizantină. Perspective critice* (Studia Oecoumenica, 13), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 11-38].
4. IDEM, „Jewish-Christian Relations and Orthodox Ecumenical Participation”, în *Public Orthodoxy. The Orthodox Christian Study Center of Fordham University*, disponibil la <https://publicorthodoxy.org/2015/10/22/jewish-christian-relations-and-orthodox-ecumenical-participation/> (accesat la data de 19.09.2020).
 5. BARKHUIZEN, J.H., „Romanos Melodos: Essay on the Poetics of his Kontakion «Resurrection of Christ» (Maas-Trypanis 24)”, în *Byzantinische Zeitschrift* 79 (1986), p. 17-28; partea a II-a, p. 268-281.
 6. BARTOLOMEO I., „Gli ortodossi e l’ebraismo”, în *Gloria a Dio per ogni cosa*, Ed. Qiqajon, 2001.
 7. ΒΑΣΙΛΙΚΟΠΟΥΛΟΥ, Α., „Ῥωμανικά Σύμμεικτα. Α. Παρατηρήσεις καὶ ἐπανορθώσεις εἰς τὸν ΚΣΤ ὕμνον”, în *Ἀθηνά* 59 (1955), p. 78-80.
 8. BUCUR, Bogdan G., „Anti-Jewish Rhetoric in Byzantine Hymnography: Exegetical and Theological Contextualization”, în *St. Vladimir’s Theological Quarterly* 1 (2017), p. 39-60 [trad. rom.: „Retorica anti-iudaică din imnografia bizantină: Contextualizare exegetică și teologică”, în Alexandru IONIȚĂ (ed.), *Imnografia liturgică bizantină. Perspective critice* (Studia Oecoumenica, 13), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 52-77].
 9. IDEM, „The Murderers of God, The Lawless Nation of the Jews...: Coming to Grips with Some of Our Holy Week Hymns”, în *Public Orthodoxy*, disponibil la <https://publicorthodoxy.org/2018/03/29/bucur-holy-week-2018/> (accesat la data de 19.09.2020).
 10. COHEN, Mireille/ CANERI, Sandrine, „Recontextualiser les Saints Pères et ne pas juger”, în *Sens* 384 (2013), p. 843-849.
 11. CORESCIUC, Roger, „Triadele Sfântului Grigorie Palama, repere pentru cateheza contemporană”, în *Altarul Reîntregirii* 2 (2014), p. 101-123.
 12. IDEM, „Evoluția erminiilor de pictură bizantină”, în vol.: *Criterii de recunoaștere și evaluare a picturii bizantine (icoană și frescă)*,

- volumul Simpozionului Internațional cu același titlu desfășurat la București, 20-24 mai 2017, București, Edit. *Basilica*, 2017, p. 191-202.
13. GADOR-WHYTE, Sarah Elizabeth, *Rhetoric and Ideas in the Kontakia of Romanos the Melodist*, Submitted in total fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy, Center for Classics and Archaeology, The University of Melbourne, 2011.
 14. GROEN, Bert, „Attitudes towards Judaism in Greek-Byzantine Liturgy: Anti-Judaism in Holy Weeks Text and the Appreciation of Israel’s Righteous”, în *Analecta Bruxellensia* 12 (2007), p. 81-93.
 15. IDEM, „Anti-Judaism in the Present-Day Byzantine Liturgy”, în *Journal of Eastern Christian Studies* 60 (2008), p. 369-387.
 16. ΓΙΟΥΑΘΗΣ, Β., „Ο «άλλος» ως «πλησίον». Η υπέρβαση της ξενοφοβίας στη θεολογία του Αποστόλου Παύλου”, disponibil la http://old.imd.gr/article_print/1512 (accesat la data de 29.11.2020).
 17. HUNGER, H., *Reich der Neuen Mitte*, Graz, 1965.
 18. IONIȚĂ, Alexandru, „Old Wine in New Wineskins: Romans 9-11 as a Possible Biblical Source for a New Hymnography of the Holy Week”, în Ivan MOODY, Maria TAKALA-ROSZCZENKO (ed.), *Creating Liturgically: Hymnography and Music. Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music*, University of Eastern Finland, Joensuu 8-14 June 2015, The International Society for Orthodox Church Music, 2017, p. 228-243 [trad. rom.: „Vin vechi în burdufuri noi: Romani 9-11 ca sursă de inspirație pentru noi creații imnografice”, în Alexandru IONIȚĂ (ed.), *Imnografia liturgică bizantină. Perspective critice* (Studia Oecoumenica, 13), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 95-120].
 19. IDEM, „Patristic and Eastern Orthodox Interpretations of Romans 9-11: Overview and Perspectives for the Theological Recovery of a Pauline Text”, în Benyik GYÖRGY (ed.), *Interpretations of the Letter to the Romans*, Szeged, Jate Press 2018, p. 113-123.
 20. IDEM, „Byzantine Liturgical Hymnography: a Stumbling Stone for the Jewish-Orthodox Christian Dialogue?”, în *Review of Ecumenical Studies* 2 (2019), p. 253-267.

21. IORGA, Alexandru, *Η πορεία προς τη σωτηρία. Ανθρωπολογικά στοιχεία των κοντακίων του Ρωμανού του Μελωδού, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, 2017.*
22. ΚΟΡΑΚΙΔΗ, Αλεξάνδρου Σ., *Τò πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, Συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ θέματος ἐκ τῶν πηγῶν καὶ ἐκθέσεις τῶν ἀντισημιτικῶν στοιχείων τῶν κοντακίων, Ἀθήνα, 1971.*
23. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΣ, Pavlos, „Liturgical Problems of Holy Week”, in *St. Vladimir's Theological Quaterly* 46 (2002), p. 3-21.
24. ΚΟΥΡΕΜΠΙΛΕ, Ιωάννη Γ., *Ἡ χριστολογία τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ καὶ ἡ σωτηριολογικὴ σημασία τῆς, διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία, Θεσσαλονίκη, 1998 (trad. rom.: Hristologia Sfântului Roman Melodul și importanța ei soteriologică, trad. Alexandru Prelipcean, Iași, Edit. Doxologia, 2018).*
25. KRATZERT, Thomas, „Wir sind wie die Juden”: *Der griechisch-orthodoxe Beitrag zu einem ökumenischen jüdisch-chrislichen Dialog*, Istitut Kirche und Judentum, Berlin, 1994.
26. LEVINE, Amy-Jill, „Holy Week and the hatred of the Jews: How to avoid anti-Judaism this Easter”, disponibil la <https://www.abc.net.au/religion/holy-week-and-the-hatred-of-the-jews/11029900> (accesat la data de 19.09.2020).
27. ΜΟΥΡΤΖΙΟΥ, Ιωάννου, „Το φαινόμενο του αντισημιτισμού και η Ορθόδοξη Εκκλησία. Τα υμνολογικά κείμενα της Μ. Εβδομάδος”, in *Ερμηνευτικές Μελέτες στην Παλαιά Διαθήκη*, τόμος Β', Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Π. Πουρναράς, 2005, p. 23-38 [trad. rom.: „Fenomenul antisemitismului și Biserica Ortodoxă. Textele liturgice ale Săptămânii Patimilor”, trad. Alexandru Prelipcean, in Alexandru ΙΟΝΙΤᾶ (ed.), *Immografia liturgică bizantină. Perspective critice* (Studia Oecoumenica, 13), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, p. 39-51].
28. ΜΙΡΑΤΣΙΩΤΗ, Π., „Αντισημιτισμός”, in *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. 2, Θεσσαλονίκη, 2009, coll. 914-927.
29. PENTIUC, Eugen J., „Orthodoxy and Judaism”, in John Anthony MCGUCKIN (ed.), *The Concise Encyclopedia of Orthodox Christianity*, Wiley Blackwell, 2014, p. 286-288.
30. PRELIPCEAN, Alexandru, „Romanos' Renaissance”. *From the beginning to the present. Bibliography about Romanos the*

- Melodist*, With a preface by Martin Tamcke (Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte, 61), Berlin-Münster-Wien-Zürich-London, LIT Verlag, 2019.
31. IDEM, „Γένος μὲν ἔξ ἑβραίων or the Jewish origin of Romanos the Melodist: From *overestimations* to *underestimations* and finding bridges between the West and the Orient”, în *Review of Ecumenical Studies* 2 (2019), p. 199-208.
 32. REICHMUTH, Roland Joseph, *Typology of the Genuine Kontakia of Romanos the Melodist*, 1975, p. 118 (în manuscris; trad. rom.: *Tipologia în condacele autentice ale Sfântului Roman Melodul*, trad. Valentin Radu Trandafir, ed. îngrijită, studiu introductiv și bibliografie de Alexandru Prelipcean, Iași, Edit. Doxologia, 2020).
 33. THEOKRITOFF, Elizabeth, „The Orthodox services of Holy Week: The Jews and the New Sion”, în *Sobornost incorporating Eastern Churches Review* 25 (2003), p. 25-50.
 34. VAN SICHEM, P., „Een opstandingskontakion van Romanos de Melode als voorbeeld van zijn dichtkunst”, în R. THIBAU, H. DE LEY (ed.), *Ἀνάμνησις, Gedenkboek E. A. Leemans*, Brügge, 1970, p. 385-400.
 35. VOICESCU, Mihail, „Învierea Domnului în creația imnografică a Sfântului Roman Melodul”, în *Glasul Bisericii* 4-5 (1983), p. 239-250.
 36. ΧΑΣΤΟΥΠΗ, Αθ., „Ιουδαιοχριστιανικός διάλογος”, în *Θεολογία* 55 (1984), p. 101-118.